

ΕΛΕΝΗ ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ
Μέλος του ΔΣ της ΟΛΜΕ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Τα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά βιβλία είναι μια πολύ σοβαρή υπόθεση που πρέπει να μελετηθεί σοβαρά γιατί πάνω σε αυτά θεμελιώνεται όλο το εποικοδόμημα της εκπαίδευσης, εφαρμόζονται οι κυρίαρχες ιδεολογίες και πολιτικές, διαμορφώνονται συνειδήσεις και στάσεις ζωής, καθορίζεται το μέλλον της κοινωνίας.

Στο βαθμό που δεν παρακολουθούμε τις ευρύτερες εξελίξεις και δεν προβληματιζόμαστε σχετικά με τις τάσεις που τις διέπουν μηδενίζονται οι δυνατότητές μας να ασκήσουμε επιτυχώς το σύνθετο και πολυδιάστατο έργο που απαιτούν από μας οι σύγχρονες κοινωνίες: να συμβάλουμε ως εκπαιδευτικοί στη δημιουργία πολιτών ικανών να απαντούν θετικά και δημιουργικά στις σύνθετες προκλήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, αμφισβητώντας τις αρνητικές επιλογές της εξουσίας και διεκδικώντας καλύτερους όρους ζωής.

Παιδεία και κοινωνία: Σύγχρονες τάσεις

Είναι γεγονός ότι στις σύγχρονες κοινωνίες αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στην επιστήμη και την τεχνολογία, ως παράγοντες που στηρίζουν την οικονομική ανάπτυξη και θεμελιώνουν την ευημερία των μελών τους. Η ενίσχυση του ρόλου της γνώσης, της επιστήμης και της τεχνολογίας στη σύγχρονη κοινωνία ξεκινάει από το αντικειμενικό γεγονός ότι η γνώση αποτελεί όλο και περισσότερο μεγαλύτερης αξίας παραγωγική δύναμη η οποία επιφέρει μεγάλες αλλαγές στη ζωή αλλά και στην ανάπτυξη. Το ζητούμενο είναι **ποιος ωφελείται** από την τεράστια ανάπτυξη της γνώσης και της παραγωγικότητας.

Μια κοινωνία που θα είναι σε θέση να κατανείμει ισότιμα στα μέλη της τα οφέλη της γνώσης, της επιστήμης και της τεχνολογίας είναι το ζητούμενο. Σε μια τέτοια κοινωνία, μεταξύ άλλων, μια ολοκληρωμένη παιδεία στηριγμένη σε ανθρωπιστικές αξίες μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία κριτικών και υπεύθυνων πολιτών· η καλλιέργεια των θετικών επιστημών μπορεί να οδηγήσει στην ορθολογική σκέψη και να συμβάλει στη δημιουργική ερμηνεία των φυσικών και κοινωνικών φαινομένων· η διάδοση των τεχνολογικών γνώσεων θα καταστήσει δυνατή την ελάττωση του χρόνου εργασίας και την καθολική βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας.

Για εμάς οι βασικές αρχές στις οποίες πρέπει να στηρίζεται η εκπαίδευση είναι:

- Καλλιέργεια ενός ανθρωπιστικού οράματος που να εκφράζεται μέσα από την ευρύτερη εκπαιδευτική διαδικασία που συνδέεται με την κατοχύρωση του δημόσιου χαρακτήρα της Παιδείας και τη δυνατότητα συμμετοχής όλων των παιδιών με ίσους όρους ανεξάρτητα από φυλή, φύλο κοινωνική τάξη και θρήσκευμα.
- Συλλογική δράση των υποκειμένων της εκπαίδευσης, προώθηση των δημοκρατικών διαδικασιών και μορφών επικοινωνίας, συμμετοχής και συνεργασίας, συλλογικότητας και αλληλεγγύης.

- Ανάπτυξη της συλλογικής και κοινωνικής συνείδησης με σκοπό τη μόρφωση και τη δυναμική ένταξη των νέων ανθρώπων στην κοινωνία .
- Διαμόρφωση των όρων διεκδίκησης των ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων που έχουν σχέση με παγκόσμια και κοινωνικά αγαθά: της ειρήνης, της οικολογικής ισορροπίας, της ίσης και δίκαιης κατανομής του πλούτου.
- Διαμόρφωση κριτικής και δημιουργικής σκέψης, απελευθέρωση της γνώσης καθώς και συνειδητοποίηση των ορίων δράσης και συνύπαρξης των ατόμων.
- Κατανόηση του εθνικού και παγκόσμιου πολιτισμού. Σεβασμός στη διαφορετικότητα και την παράδοση των άλλων.

Οι σύγχρονες κοινωνίες συνυπάρχουν σε ένα άκρως ανταγωνιστικό πλαίσιο, που προωθεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής. Ο ρόλος της εκπαίδευσης θεωρείται καθοριστικός για τη δυνατότητα των κοινωνιών να αντεπεξέρχονται στις απαιτήσεις αυτού του χωρίς όρια ανταγωνισμού.

Στο πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού η ταχεία παραγωγή, διάδοση και αξιοποίηση της γνώσης είναι *εκ των ων ουκ άνευ* παράγοντας για τη μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας του κεφαλαίου. Η εκπαίδευση μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε κατάρτιση, ενώ οι λεγόμενες «ευέλικτες» εργασιακές σχέσεις τείνουν να κυριαρχήσουν στο χώρο της δημόσιας παιδείας, τη στιγμή που διευρύνονται οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και μεγάλα τμήματα του πληθυσμού οδηγούνται στη φτώχεια, στην περιθωριοποίηση και στον κοινωνικό αποκλεισμό..

Ακριβώς όπως ενισχύονται οι ανισότητες στον οικονομικό τομέα, στον τομέα της ισχύος και στον τομέα του ελέγχου των πολιτισμικών αγαθών, αντίστοιχα διευρύνονται και οι ανισότητες στον τομέα της μόρφωσης, με τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα να συμβάλλουν ουσιαστικά στην αναπαραγωγή τους. Η αποδυνάμωση των πολιτικών του παραδοσιακού κράτους πρόνοιας, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της ανεργίας και των ποικίλων μορφών υποαπασχόλησης και εργασιακής περιπλάνησης, δημιουργεί ένα κοινωνικό περιβάλλον που ευνοεί την αποχή από την εκπαιδευτική διαδικασία, τις ποικίλες μορφές σχολικής αποτυχίας, και την καθήλωση των παιδιών που προέρχονται από τα πιο υποβαθμισμένα κοινωνικά στρώματα παρέχοντας χαμηλού επιπέδου εκπαιδευτικά εφόδια και πιστοποιήσεις, που δεν προσφέρουν αξιόλογες επαγγελματικές εγγυήσεις για την αγορά εργασίας.

Τα ζητήματα αυτά τα έχει επισημάνει και η Ευρωπαϊκή Ένωση και αναφέρεται στην ανάγκη αντιμετώπισής τους. Τα τοποθετεί όμως ένα πλαίσιο που περιορίζεται αυστηρά στις αρνητικές οικονομικές συνέπειές τους. Σε ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που ασκεί κριτική στην εκπαιδευτική πολιτική της Λισαβόνας αναφέρονται, λόγου χάρη, και τα εξής:¹
«... οι ανισότητες στην εκπαίδευση και την κατάρτιση συνεπάγονται επίσης τεράστιο κρυμμένο κόστος, το οποίο σπανίως εμφανίζεται στα δημόσια λογιστικά συστήματα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες (ΗΠΑ) το μέσο ακαθάριστο κόστος για όλη τη ζωή ενός 18χρονου που εγκατέλειψε το γυμνάσιο υπολογίζεται σε 450.000 δολάρια ΗΠΑ (350.000 ευρώ). Στο ποσό αυτό περιλαμβάνονται οι απώλειες από τη φορολογία εισοδήματος, η αυξημένη ζήτηση ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και κοινωνικής

¹ Βλ.: την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «Αποδοτικότητα και ισότητα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης», Βρυξέλλες, 08-09-2006, COM (2006) 481 τελικό.

μέριμνας, καθώς και το κόστος που συνεπάγονται τα υψηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας και παραβατικότητας.»

Οι πολιτικές-οικονομικές εξελίξεις επηρεάζουν και τις μορφωτικές ανισότητες

Έτσι, η εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθείται χαρακτηρίζεται από έντονες αντιφάσεις. Συγκεκριμένα:

1. Προβάλλεται μεν και προωθείται η καλλιέργεια της δημιουργικότητας, της αποκλίνουσας σκέψης και της φαντασίας, αλλά με εμφανή την τάση το καινοτομικό πνεύμα να περιορίζεται στο πεδίο της οικονομικής ανάπτυξης και της παραγωγής. Κυρίως, αποφεύγεται ο ιστορικός και κοινωνιολογικός προβληματισμός, που όταν διαπλέκεται με τα θέματα της οικονομίας, της τεχνολογίας και της παραγωγής ενδέχεται να οδηγήσει σε ανατρεπτικά, ως προς τις επιδιώξεις της οικονομικής ολιγαρχίας, κοινωνικά οράματα για μια πιο ανθρώπινη και δίκαιη κοινωνία.

2. Στο επίπεδο της οργάνωσης του περιεχομένου σπουδών και της μαθησιακής διαδικασίας παρατηρείται μια διαρκής ταλάντευση της εκπαιδευτικής πολιτικής ανάμεσα στην παραδοσιακή οργάνωση του περιεχομένου της μάθησης κατά χωριστά μαθήματα και στη λεγόμενη «διαθεματική/ευέλικτη» προσέγγιση της γνώσης. Η διαθεματική/ευέλικτη οργάνωση του προγράμματος σπουδών προωθείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξυπηρετεί τις απαιτήσεις του σύγχρονου συστήματος οργάνωσης της παραγωγής, στο οποίο έχουν σημαντικό ρόλο ευέλικτες παραγωγικές μονάδες, όπου η αυτοματοποίηση παίζει σημαντικό ρόλο. Την παραγωγική διαδικασία σε μεγάλο βαθμό οργανώνουν και εποπτεύουν σήμερα πολυεπιστημονικές ομάδες εργαζομένων, ποικίλων ειδικοτήτων, που συνεργάζονται μεταξύ τους και προγραμματίζουν την παραγωγή μέσα από το πληκτρολόγιο και την οθόνη των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Έτσι, η διεπιστημονική συνεργασία αποκτά μεγαλύτερη σε σχέση με το παρελθόν σημασία. Είναι, όμως, εμφανής η τάση στην κρατούσα εκπαιδευτική πολιτική να περιορίζεται αυτή η διεπιστημονικότητα (ή διαθεματικότητα, κατά περίπτωση) σε ανώδυνες, τεχνοκρατικές κατά βάση, εφαρμογές χωρίς ευρύτερο προβληματισμό, που θα τροφοδοτείται από τις κοινωνικές εμπειρίες και τα κοινωνικά προβλήματα της εκμετάλλευσης και των ανισοτήτων.

3. Αντίφαση παρατηρείται και ανάμεσα στις παραδοσιακές αυταρχικές και συγκεντρωτικές μεθόδους οργάνωσης της μαθησιακής διαδικασίας, αφενός, και τις συμμετοχικές (κυρίως ομαδοσυνεργατικές) μορφές, αφετέρου, που διανθίζουν τελευταία την επίσημη εκπαιδευτική ρητορική. Και εδώ φαίνεται η μεγάλη σημασία που έχουν για τη σύγχρονη παραγωγική διαδικασία και για τον κόσμο των επιχειρήσεων οι εμπειρίες και οι δεξιότητες της ομαδικής συνεργασίας. Αυτή η μετατόπιση της έμφασης, όμως, στην επίσημη εκπαιδευτική πολιτική έρχεται εκ των πραγμάτων σε αντίθεση με τις παραδοσιακές, εξατομικευμένες μορφές οργάνωσης και αξιολόγησης της μαθησιακής διαδικασίας που εξακολουθούν να κυριαρχούν στα σχολεία, λ.χ. μέσω των εξετάσεων. Κυρίως, όμως, έρχεται σε αντίθεση με τον άκρατο ατομοκεντρισμό και το ακραίο πνεύμα του ανταγωνισμού, που κυριαρχεί στις σύγχρονες κοινωνίες και προβάλλεται ως ύψιστη αξία από την κυρίαρχη ιδεολογία.

Καθώς, όμως, η εξουσία μεταχειρίζεται με αυτό τον μονομερή τρόπο αρχές και μεθόδους που εμφανίστηκαν κάτω από διαφορετικές συνθήκες στο πλαίσιο της προοδευτικής παιδαγωγικής, είναι ορατός ο κίνδυνος να δυσφημίσει και να ακυρώσει στη συνείδηση των εκπαιδευτικών το θετικό περιεχόμενο που θα μπορούσε να έχει **κάτω από συγκεκριμένους όρους** η εφαρμογή τους.

Παράλληλα, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ασκούν σημαντικές επιδράσεις στα παιδιά και τους νέους, κυρίως σε αρνητική κατεύθυνση, προβάλλοντας κατά βάση την εύκολη επιτυχία, τη θεοποίηση του κέρδους, τα καταναλωτικά πρότυπα και τη συμμόρφωση προς τις κυρίαρχες αξίες του καπιταλισμού. Απέναντι σε αυτά τα προβλήματα το σχολικό πρόγραμμα δεν δείχνει την απαιτούμενη ανταπόκριση και ευαισθησία, με αποτέλεσμα σημαντικοί τομείς γνώσης και δραστηριότητας για τους σύγχρονους νέους, όπως είναι η αγωγή υγείας, η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση, η εκπαίδευση στα μέσα μαζικής επικοινωνίας κ.λπ. να μην έχουν τη θέση ή το περιεχόμενο που τους αρμόζει στο πρόγραμμα σπουδών

Σε συνάρτηση με την ηγεμονεύουσα ιδεολογία ερμηνεύεται και η τάση που παρατηρείται τελευταία για ενίσχυση και «εκσυγχρονισμό» των διαδικασιών αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου, διαδικασία που συνδέεται με την επιδίωξη ενίσχυσης του ελέγχου και της χειραγώγησης των ίδιων των εκπαιδευτικών. Η τάση αυτή συνδέεται με τη βούληση της εξουσίας να ασκήσει πίεση στο εκπαιδευτικό σώμα, ώστε αυτό να υιοθετήσει το νέο πλαίσιο αντιλήψεων και πρακτικών που υποτίθεται ότι στοιχεί προς τις τεχνικο-οικονομικές εξελίξεις. Με αυτές τις διαδικασίες επιχειρεί να μειώσει τη δυνατότητα των εκπαιδευτικών να αμφισβητούν τις «αξίες» στις οποίες στηρίζεται η σύγχρονη καπιταλιστική ανάπτυξη, όπως είναι η ανταγωνιστικότητα, η οικονομική εκμετάλλευση, η «αξιοκρατία» κ.ο.κ., και ταυτόχρονα να νομιμοποιήσει τις ανισότητες στην εκπαίδευση αποκρύβοντας τον κοινωνικό τους χαρακτήρα με το επιχείρημα της ατομικής αδυναμίας ή ανικανότητας.

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα

Είναι εμφανές ότι η ελληνική εκπαίδευση, στο πλαίσιο των ευρύτερων πολιτικών της Ε.Ε., κυριαρχείται από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, από τις οποίες έχουν επηρεαστεί καθοριστικά όλες οι κυβερνήσεις. Τις τελευταίες δεκαετίες, μάλιστα, ο σχεδιασμός της εκπαιδευτικής πολιτικής με βάση της ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας έχει ατονήσει, καθώς έχει υποκατασταθεί σχεδόν στο σύνολό του από τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς σχεδιασμούς.

Σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση που διαμορφώθηκαν το 2002,² τα σχολεία πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη σημασία στους εξής τομείς βασικών ικανοτήτων: ικανότητες ανάγνωσης και γραφής, γνώσεις στα μαθηματικά, τις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία, ξένες γλώσσες, πληροφορική/νέες τεχνολογίες, μεθοδολογία απόκτησης γνώσεων, κοινωνικές δεξιότητες, επιχειρηματικό πνεύμα κ.λπ. Επίσης, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, πρέπει να επιδιώκονται κυρίως: (α) πολιτικές και κοινωνικές ικανότητες, όπως η ικανότητα της ανάληψης ευθυνών, η συμμετοχή σε ομαδικές αποφάσεις, η επίλυση των συγκρούσεων χωρίς τη χρήση βίας κ.λπ.· (β) ικανότητες ανταπόκρισης στις απαιτήσεις μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας· (γ) ικανότητες επαρκούς προφορικής και γραπτής επικοινωνίας· (δ) ικανότητες που συνδέονται με την κριτική αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η *κοινωνία της πληροφορίας* και των μηνυμάτων που εκπέμπουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας· και (ε) η ικανότητα να μαθαίνει κανείς διά βίου, τόσο στο πλαίσιο του επαγγέλματός του όσο και στην ατομική και κοινωνική ζωή. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι, ενώ με τόση έμφαση

² Βλ.: *Λεπτομερές πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη. Κοινή Έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης*, Βρυξέλλες 2002.

προβάλλονται οι εφαρμοσμένοι τομείς των επιστημών που δυνάμει συνδέονται με τη βελτίωση των συνθηκών παραγωγής και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, ανάλογες επιστημάνσεις σε σχέση με τις επιστήμες της κοινωνίας και του ανθρώπου είναι εξαιρετικά σπάνιες στα κείμενα της Ε.Ε. και κατά κανόνα παραμένουν χωρίς ανάλογη στήριξη σε επίπεδα έρευνας και εφαρμογής. Και όμως, σε μια κοινωνία που απειλείται από την κυριαρχία της βίας, την αλλοτρίωση, την εξάρτηση και τις διαταραχές της ψυχικής υγείας, θα έπρεπε να έχουν βασική θέση οι γνώσεις και οι δραστηριότητες που θα μπορούσαν να μειώσουν αυτούς τους κινδύνους προωθώντας την ατομική και κοινωνική ευημερία.

Η κ. Διαμαντοπούλου, παρουσιάζοντας στο Υπουργικό Συμβούλιο στις 4/3/10 τις προτάσεις της για την παιδεία αναφέρει:

«Στο **Νέο Σχολείο** υπηρετούνται εκπαιδευτικοί στρατηγικοί στόχοι, κοινοί σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως:

- η προώθηση της δια βίου μάθησης,
- βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης,
- προαγωγή της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής στα κοινά,
- ενίσχυση της καινοτομίας, δημιουργικότητας και επιχειρηματικού πνεύματος.

Στο **Νέο Σχολείο** οι μαθητές θα αναπτύσσουν ταυτόχρονα αυτόνομη δράση, συλλογικό κοινωνικό πνεύμα, και περιβαλλοντική συνείδηση και έτσι ο μαθητής: .

(α) **Αποκτά Μεγαλύτερη ικανότητα και άνεση στην χρήση, προφορικά και γραπτά, της ελληνικής γλώσσας.**

(β). **Αποκτά γνωστική επάρκεια στον χειρισμό των μαθηματικών εννοιών.**

(γ) **Αποκτά ποιότητα και ταχύτητα στην ανάλυση και στη σκέψη,** επάρκεια στη χρήση ψηφιακής τεχνολογίας ώστε με κριτική ικανότητα να μπορεί να επιλέγει μέσα από την πληθώρα πληροφοριών και γνώσεων που έχει πλέον στην διάθεση του.

(δ) **Αποκτά επάρκεια στη χρήση** προφορικά και γραπτά τουλάχιστον μιας **ξένης γλώσσας** και σε δεύτερη φάση δυο ξένων γλωσσών που αποτελούν εφόδια επαγγελματικής σταδιοδρομίας.

(ε) Κατακτά το **«Μαθαίνω πώς να μαθαίνω»**, και δίνεται τέλος στο **«μαθαίνω απ' έξω»**, με νέες διδακτικές μεθόδους, εκπαιδευτικά υλικά και ψηφιακά εργαλεία

(στ) **Γίνεται συνειδητός Έλληνας Πολίτης - Πολίτης του κόσμου».**

Μια πρόταση έξι πυλώνων για τη μεταρρύθμιση στην α/θμια και β/θμια εκπαίδευση με τον τίτλο **«Νέο Σχολείο»** που επιβεβαιώνει ότι ακολουθεί πιστά τις ευρωπαϊκές οδηγίες και βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από την εκπαιδευτική πραγματικότητα και τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Είναι έντονος ο εργαλειακός χαρακτήρας και αυτής της πρότασης και η αδιαφορία για την επίλυση στοιχειωδών προβλημάτων, που ταλανίζουν την ελληνική εκπαίδευση τα τελευταία χρόνια, όπως η υποχρηματοδότηση, οι αυξημένοι δείκτες σχολικής διαρροής και σχολικής αποτυχίας, η διευρυμένη αναπαραγωγή των μορφωτικών ανισοτήτων στο χώρο του σχολείου, οι απαρχαιωμένες παιδαγωγικές μέθοδοι που εξακολουθούν να κυριαρχούν στα σχολεία, οι ανεπάρκειες της υποδομής και του εξοπλισμού των σχολείων, οι ενισχυόμενες τάσεις ιδιωτικοποίησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η παθογένεια του συστήματος πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν τις σοβαρές αδυναμίες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και την ανικανότητα των κυβερνήσεων του δικομματισμού να τις αντιμετωπίσει. Ένα

σχολείο όπου η κριτική σκέψη, οι δεξιότητες επικοινωνίας, ομαδικής εργασίας και συλλογικής δράσης θα περιορίζονται σε συγκεκριμένα μόνο αντικείμενα δουλειάς και δεν θα αφορούν συνολικά τη ζωή.

Τα σχολικά προγράμματα και βιβλία

Η ανανέωση των σχολικών προγραμμάτων και βιβλίων, μια από τις βασικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, προβλήθηκε τα τελευταία χρόνια με διθυραμβικούς τόνους από όλες τις κυβερνήσεις, αλλά αποδείχτηκε τελικά μια αμφισβητούμενη, επώδυνη και αγχωτική διαδικασία.

Οι πιο σημαντικοί παράγοντες αποτυχίας του όλου εγχειρήματος, αφορούν την κατεύθυνση προς την οποία ωθούν την εκπαίδευση, τους σκοπούς που υπηρετούν, τις αξίες πάνω στις οποίες στηρίζονται. Προσανατολισμένα προς τις επιταγές του νεοφιλελευθερισμού, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, της επιχειρηματικότητας και του ανταγωνισμού, δεν μπορούν να υποστηρίξουν την απελευθερωτική παιδεία, να εξασφαλίσουν μια πολυδιάστατη, αντικειμενική και επιστημονικά τεκμηριωμένη γνώση και να καλύψουν τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες της νέας γενιάς.

Όπως δείχνουν σχετικές έρευνες, οι νέοι «...εγκλωβισμένοι σε ένα σκληρό καθημερινό πρόγραμμα, φορτωμένοι με δεκάδες υποχρεώσεις είτε γιατί το σύστημα της εκπαίδευσης το επιβάλλει, είτε γιατί η κοινωνική καταξίωση το απαιτεί, οι έφηβοι ζητούν απεγνωσμένα: ελεύθερο χρόνο, ψυχολογική ηρεμία, παράθυρα επικοινωνίας, έκφρασης και δημιουργίας»³.

Επιπλέον, δεν τηρήθηκε η παιδαγωγική δεοντολογία τόσο στο σχεδιασμό όσο και στην εφαρμογή του εγχειρήματος. Τα τελευταία προγράμματα σπουδών, τα λεγόμενα «διαθεματικά», σχεδιάστηκαν και περιβλήθηκαν με ισχύ νόμου, και κατόπιν δόθηκαν στους φορείς για να διατυπώσουν τις απόψεις τους. Η ίδια πρακτική ακολουθήθηκε και στο ζήτημα των σχολικών βιβλίων. Εδώ αγνοήθηκε και η ανάγκη της εφαρμογής ενός σταδίου δοκιμαστικής χρήσης των νέων διδακτικών βιβλίων και υλικών, που θα έδινε τη δυνατότητα να αντιμετωπιστούν σφάλματα και αδυναμίες πριν αυτά αποσταλούν στα σχολεία..

Διαθεματική προσέγγιση

Η λεγόμενη «διαθεματική προσέγγιση», πέρα από την ανεπαρκή παιδαγωγική θεμελίωσή της από τους αρχιτέκτονες των αλλαγών, εξαντλήθηκε κατά κανόνα σε επιφανειακές πολυθεματικές και πολυεπιστημονικές συσχετίσεις, ενώ ο εσφαλμένος τρόπος προώθησής της άφηνε ελάχιστα περιθώρια για μια ουσιαστική και αποτελεσματική διεπιστημονική προσέγγιση.

Για να κατανοήσει κανείς τις επιλογές και τις ιεραρχήσεις σε ό,τι αφορά τη διαθεματική προσέγγιση, πρέπει να συνεκτιμήσει τις εξελίξεις που πραγματοποιούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η μελέτη του «Συνδέσμου Παιδαγωγικών Ινστιτούτων της Ευρώπης» (CIDREE), που μεταφράστηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο στα ελληνικά με τον τίτλο «Διασχίζοντας τις μεγάλες διαχωριστικές γραμμές» (τίτλος πρωτοτύπου: «Across the great divides») (Αθήνα 1999). Θέμα της εργασίας είναι η εφαρμογή διεπιστημονικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο ως ένα «φυσικό επακόλουθο» των αναγκών της σύγχρονης εποχής. Στο εισαγωγικό κείμενο τονίζεται ότι «τα διεπιστημονικά θέματα προσφέρουν τρόπους αλλαγής των εκπαιδευτικών προγραμμάτων χωρίς μαζική αναδιοργάνωση. Δίνουν λύσεις στο αναμφισβήτητο

³ Δέδε, Μ. και Παπασταθοπούλου, Μ.: Έρευνα: Οι έφηβοι το 2006, εφημερίδα Ελευθεροτυπία (2006).

γεγονός ότι τα προγράμματα των σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με μια καλά εγκαθιδρυμένη ιστορική δομή, αντιμετωπίζουν ήδη τον κίνδυνο από την πληθώρα των αντικειμένων που περιλαμβάνουν και έχουν μεγάλες δυσκολίες να συμπεριλάβουν εκπαιδευτικά αντικείμενα. Σε κάποιο βαθμό, η διεπιστημονική προσέγγιση είναι **μια εύκολη και φτηνή σε σχέση με το αποτέλεσμα προσέγγιση**, για την αντιμετώπιση τέτοιων προβλημάτων»

Είναι σαφές ότι οι στόχοι κατευθύνονται προς την καλλιέργεια δεξιοτήτων και ικανοτήτων επικοινωνίας με σκοπό την ένταξη-προσαρμογή στην κοινωνία και όχι προς τη διαμόρφωση ιστορικής και κοινωνικής συνείδησης και ανθρωπιστικής παιδείας. Οι ειδικοί στόχοι συνδέονται με την αποτελεσματικότητα της μάθησης και είναι: δεξιότητες επικοινωνίας, δεξιότητες αποτελέσματος σχετικά με την αποτυχία και την επιτυχία στη μάθηση, ικανότητες βελτίωσης της εμπειρικής αντιστοιχίας, έτσι ώστε να επιτευχθεί μέρος της ένταξης σε μια κοινωνία, ικανότητες επίλυσης προβλήματος με τη βοήθεια ορθολογικών επιλογών, ικανότητα διαχείρισης πληροφοριών και λογικής ταξινόμησης και ικανότητα αξιοποίησης υλικού και διαμόρφωσης συνθετικής εργασίας με στόχο τη βελτίωση της προσωπικής – ατομικής εικόνας.

Οι Διαθεματικές εργασίες δεν οδηγούν στην ενοποίηση της γνώσης αφού βρίσκονται σε απόκλιση από μια ενιαία μεθοδολογία και ερμηνεία. Στις διαθεματικές δραστηριότητες δεν υπάρχει ελεύθερη επιλογή που να προέρχεται από την ιστορική ερμηνεία των γνώσεων στα πλαίσια του μαθήματος, γιατί όλα μετατρέπονται σε μέρος του προγράμματος με αυξημένες απαιτήσεις. Επομένως γίνεται ασφυκτικός ο κλοιός, αφού περιορίζεται η δυνατότητα της ελεύθερης κριτικής σκέψης του μαθητή και κατευθύνεται από το στοχασμό προς το φορμαλισμό. Ενώ φαίνεται ότι διευρύνεται η γνώση, στην πραγματικότητα στενεύει, έξω από τα πλαίσια μιας θεωρητικής ενιαίας μεθοδολογίας και ερμηνευτικής.

Φαίνεται καθαρά ότι θα αντικατασταθεί σταδιακά η ενιαία επιστημονική συγκρότηση των γνώσεων από τους ξεχωριστούς «θεματικούς» κόσμους ή πραγματικότητες, οι οποίες δεν θα επικοινωνούν μεταξύ τους, αλλά θα είναι συμβατές με τις ομάδες, και τα άτομα, που έχουν την αντίστοιχη ιδεολογική, κοινωνική, ταξική, προέλευση και εκπαίδευση.

Η κίνηση αυτή των ιδεών θα πραγματοποιείται σε παραλληλίες, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί η συγκόλληση των γνώσεων. Το συνολικό κριτήριο ελέγχου των επιστημονικών γνώσεων στο σχολείο θα πηγάζει από ένα σύστημα εντολών που θα διαμορφώνονται μέσα σε Συγκεντρωτικά Κέντρα Γνώσεων και Πληροφοριών, ένα Διευθυντήριο, και θα διοχετεύονται μέσα από προγράμματα, που είναι συμβατά με τους ηλεκτρονικούς κώδικες που κινούνται αποκλειστικά στο πεδίο της ψηφιακής τεχνολογίας. Η ενότητα της Γνώσης μέσα από το παραδοσιακό Αναλυτικό Πρόγραμμα υπερβαίνεται με αποτέλεσμα να μετατρέπονται οι γνώσεις σε προγράμματα – projects. Έτσι χάνεται ο χαρακτήρας του σχολείου και μετασχηματίζεται σε χώρο συνύπαρξης των ποικιλόμορφων γνώσεων – πληροφοριών, τεχνικών εφαρμογών χωρίς οργανικό δέσιμο.

Διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση

Η μελέτη της διαπολιτισμικής και αντιρατσιστικής διάστασης στα προγράμματα σπουδών και τα σχολικά βιβλία μάς δίνει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των αδυναμιών και των αντιφάσεων του προγράμματος σπουδών. Η χώρα μας έχει γνωρίσει τα τελευταία χρόνια δραματικές αλλαγές. Σήμερα δεν είναι τόσο χώρα αποστολής όσο χώρα υποδοχής και εγκατάστασης μεταναστών. Και όμως, η

εκπαιδευτική πολιτική της χώρας μας δύσκολα μπορεί να αποκολληθεί από μια παραδοσιακά διαμορφωμένη μονοπολιτισμική και μονογλωσσική εκπαιδευτική δίαιτα, που βασίζεται στην αντίληψη της ανωτερότητας του κυρίαρχου γηγενούς πολιτισμού έναντι του πολιτισμού των μεταναστευτικών ομάδων. Το μορφωτικό κεφάλαιο που φέρουν οι μεταναστευτικής καταγωγής μαθητές από την οικογένειά τους ή τη χώρα προέλευσής τους κατά βάση αγνοείται και δεν αξιοποιείται. Ο εμπλουτισμός του προγράμματος με αντικείμενα και δραστηριότητες που ενισχύουν τον πλουραλιστικό, πολυπολιτισμικό χαρακτήρα του θα μπορούσε να έχει προωθηθεί, αλλά αυτό δεν συμβαδίζει με τη γενικότερη φιλοσοφία της ακολουθούμενης σε γενικές γραμμές αφομοιωτικής / αντισταθμιστικής πολιτικής που ακολουθεί στην πράξη το ελληνικό κράτος.

Μικρά περιθώρια αφήνονται στους μαθητές με διαφορετική πολιτισμική και εθνική ταυτότητα να αναγνωρίσουν τον εαυτό τους στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια, πράγμα που έχει καταλυτικές συνέπειες τόσο στη συγκρότηση της ταυτότητάς τους ως πολιτών όσο και στη σχέση τους με τη σχολική γνώση. Δεν είναι τυχαίο ότι σε αυτές τις ομάδες συνήθως ανήκουν μαθητές που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο ή έχουν ελλειμματική φοίτηση και χαμηλή επίδοση. Εξού και οι αντισταθμιστικές εκπαιδευτικές πολιτικές που επιχειρούνται σε ομάδες (όπως οι μουσουλμανόπαιδες, τσιγγανόπαιδες, ομογενείς και παλινοστούντες) στο πλαίσιο της απορρόφησης ευρωπαϊκών κονδυλίων, παρά τις όποιες αναμφισβήτητα ευεργετικές επιδράσεις τους, δεν μπορούν να αντισταθμίσουν τις κοινωνικές ανισότητες και τις εθνοκεντρικές πολιτικές επιλογές της επίσημης εκπαιδευτικής ηγεσίας. Η χαμηλή επίδοση των «διαφορετικών πολιτισμικά» μαθητών στο σχολείο που συμπαρασύρει και τον υπόλοιπο μαθητικό πληθυσμό, αποκαλύπτει, σύμφωνα με την Ασκούνη (2001, 5) τα όρια της σχολικής γνώσης ως αξίας: «Το θέμα του περιεχομένου της εκπαίδευσης αναδεικνύεται ξανά με αντίστοιχο τρόπο, αλλά με ιδιαίτερους όρους, όταν η ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού είναι ακόμη πιο ορατή. Όταν ένα κομμάτι του μαθητικού κοινού δεν μετέχει σε αυτή την «κοινή» παιδεία, και αυτή η μη συμμετοχή είναι ορατή και αδιαμφισβήτητη και όχι έμμεση, όπως στην περίπτωση των ταξικών διαφορών, τότε αναπόφευκτα αναδεικνύονται τα όρια της σχολικής κουλτούρας, αλλά και οι συνέπειες που έχει η παρουσίασή της ως μοναδικής αξίας να μεταδοθεί». Είναι, λοιπόν, αναγκαίο αίτημα διεκδίκησης το πνεύμα και οι αξίες της δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης να διαποτίσουν το σύνολο των εκπαιδευτικών πρακτικών, τα σχολικά προγράμματα και τα βιβλία.

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αγωγή Υγείας

Η μέχρι σήμερα προαιρετική και, κυρίως, εκτός αναλυτικού και ωρολόγιου προγράμματος εφαρμογή προγραμμάτων Αγωγής Υγείας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης έχει επακόλουθο τη μικρή συμμετοχή μαθητών σε αυτά (περίπου το 3%). Αποτέλεσμα είναι να μην υπάρχουν ίσες ευκαιρίες πρόσβασης για όλους τους μαθητές σε τόσο σημαντικούς τομείς προβληματισμού και δράσης, γεγονός που όχι απλώς αναπαράγει, αλλά και ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση, όχι μόνο επειδή έτσι δεν καλύπτουν ολόκληρο το μαθητικό πληθυσμό αλλά, κυρίως, επειδή δεν καλύπτουν αυτούς τους μαθητές που προέρχονται από τα χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και συνεπώς έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη.

Τα προγράμματα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, όπως κατά κύριο λόγο εφαρμόζονται στο σχολείο, εστιάζονται κυρίως στην αναζήτηση πληροφοριών γύρω από ένα θέμα, στη σύνθεση και την παρουσίασή του. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,

όμως, δεν είναι «Πατριδογνωσία», φυσιογνωστικό μάθημα, φυσιολατρία ή απλός ακτιβισμός. Είναι η κοινωνικά κριτική και αυτοκριτική σκέψη γύρω από τα ζητήματα του περιβάλλοντος.

Πρόσφατα, επίσημα κείμενα της Ε.Ε αλλά και του ΥΠΕΠΘ προβάλλουν την ανάγκη ανάπτυξης της εκπαίδευσης σε θέματα αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης (βιωσιμότητα). Αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν την αειφόρο χρήση ενεργειακών πηγών και μεταφορικών συστημάτων, τα αειφόρα πρότυπα κατανάλωσης και παραγωγής, την υγεία, την ικανότητα χρήσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης και την υπεύθυνη άσκηση της ιδιότητας του πολίτη στο πλανητικό επίπεδο.

Για να κατανοήσουμε τον προσανατολισμό της εκπαιδευτικής πολιτικής προς την αειφόρο-βιώσιμη ανάπτυξη, αρκεί να επισημάνουμε ότι η σύγχρονη παγκόσμια κοινότητα αποφάσισε να ασχοληθεί με τη «βιωσιμότητα» αφορμώμενη, αφενός, από τη συνειδητοποίηση των σοβαρών διαταραχών στις βασικές συνθήκες, τα υλικά και την ενέργεια που είναι απαραίτητα για τη ζωή και, αφετέρου, από την ανησυχία των προηγμένων κοινωνιών για τα μελλοντικά αναπτυξιακά τους σχέδια, που στηρίζονται όχι μόνο στη διαχείριση αλλά και στον έλεγχο των παγκόσμιων πόρων, φυσικών και ανθρώπινων.

Με οποιαδήποτε μορφή και αν ενταχθεί στο πρόγραμμα σπουδών του σχολείου η Εκπαίδευση για τη Βιωσιμότητα, προκύπτει για τον εκπαιδευτικό κόσμο ένα κρίσιμης σημασίας ερώτημα: Μπορούμε, άραγε, να προσαρμόσουμε τους διδακτικούς σχεδιασμούς προς τη Βιωσιμότητα υιοθετώντας ιδέες που έχουν δεχτεί τόσο έντονη κριτική και έχουν «ενοχοποιηθεί» ως οι βαθύτερες αιτίες των οικολογικών προβλημάτων; Μπορούμε να δεχτούμε άκριτα αξίες διαμορφωμένες από συλλογικά κρατικο-οικονομικά όργανα που λειτουργούν ως πλαίσια νοηματοδότησης για τη ζωή μας; Ή, μήπως, χρειάζεται μια διδακτική πρόταση διαμορφωμένη σε νέα πλαίσια σκέψης, που να προσανατολίζει τους μαθητές και μαθήτριες στην κριτική προσέγγιση της σύγχρονης πραγματικότητας και στην κριτική στάση απέναντι στις κοινωνικές δομές, τους κοινωνικούς θεσμούς, στα κέντρα λήψης αποφάσεων, τους «εμπειρογνώμονες» και τους σχεδιάζοντες, σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο;

Τα προγράμματα Αγωγής Υγείας, πάλι, είναι επικεντρωμένα στα άτομα, στις συμπεριφορές και στην ατομική ευθύνη. Στην επιδίωξη των στόχων για αλλαγή στάσεων και συμπεριφοράς δε λαμβάνεται υπόψη το σύστημα αλληλεξαρτήσεων ατόμου και περιβάλλοντος (φυσικού και κοινωνικού). Δε δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που αφορούν την κριτική στάση των ατόμων στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που καθορίζει την ποιότητα ζωής και στην ανάπτυξη της συλλογικής δράσης για την διεκδίκηση καλύτερων επιπέδων υγείας. Αποσιωπάται η ευθύνη της πολιτείας, που διαμορφώνει τις συνθήκες σχετικά με την ποιότητα ζωής, ενώ η ευαισθητοποίηση και ενασχόληση με ζητήματα υγείας για τα οποία δεν υπάρχει δυνατότητα αντιμετώπισης από τα ίδια τα άτομα, κυρίως των λιγότερο ευνοημένων κοινωνικών ομάδων, προκαλεί περισσότερο άγχος, ανησυχία και ανασφάλεια με πρόσφατα τα ζητήματα της πανδημίας της γρίπης και τη διαχείρισή τους από την παγκόσμια κοινότητα.

Άλλες παράμετροι

Σε ό,τι αφορά τη διδακτική / μαθησιακή διαδικασία, υποστηρίζουμε ότι πρέπει να αξιοποιηθούν και νέες μέθοδοι διδασκαλίας, που βασίζονται περισσότερο στη δημιουργική δραστηριότητα και αυτενέργεια του μαθητή, στην εξοικείωσή του με τις

ερευνητικές μεθόδους και τεχνικές και στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της αμφισβήτησης. Στο πλαίσιο της εφαρμογής τέτοιων μεθόδων, το σχολικό βιβλίο παραμένει συνήθως μια βασική πηγή γνώσης και άσκησης των μαθητών/μαθητριών, αλλά όχι η μόνη. Η καλά οργανωμένη και άρτια εμπλουτισμένη σχολική βιβλιοθήκη, που αξιοποιεί και τις σύγχρονες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για κάθε σύγχρονο σχολείο σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης.

Η μείωση της έκτασης της διδακτέας ύλης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ώστε το σχολείο να απελευθερωθεί από το άγχος της «κάλυψης της ύλης» και να καταστεί ικανό να καλύψει πολύ σπουδαιότερα θέματα πραγματικής μόρφωσης. Αξιοποιώντας σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας, πρέπει να καταστήσει προσιτό στους μαθητές τον πλούτο της γνώσης του ανθρωπίνου πνεύματος, να διευρύνει τους ορίζοντές τους, να αμβλύνει και όχι να αναπαραγάγει τις ταξικές διαφορές στην πληροφόρηση και στη γνώση.

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω και κυρίως την εκτίμησή μας ότι τα ισχύοντα προγράμματα σπουδών και τα αντίστοιχα βιβλία δεν εξασφαλίζουν στη νέα γενιά μια πολυδιάστατη αντικειμενική και επιστημονικά τεκμηριωμένη γνώση, η αναγκαιότητα που προκύπτει είναι να αντικατασταθούν αυτά τα προγράμματα και βιβλία από άλλα στηριγμένα στις σύγχρονες απαιτήσεις της επιστήμης γενικά και ειδικότερα της παιδαγωγικής.

Η νέα πρόταση του Υπουργείου

Πριν προλάβουν να εφαρμοστούν, και κυρίως να αξιολογηθούν τα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία που η προηγούμενη κυβέρνηση πάλι του ΠΑΣΟΚ είχε εκπονήσει πριν από λίγα χρόνια, έρχεται η ηγεσία του Υπουργείου να ανακοινώσει νέα προκήρυξη για συγγραφή μέσα στο Μάιο.

Η Υπουργός δηλώνει: « Για να γίνει πραγματικότητα και να εκπληρώσει τους στόχους του το **Νέο Σχολείο**, απαραίτητη είναι η διαμόρφωση νέου Προγράμματος Σπουδών, που να υιοθετεί νέες αρχές οργάνωσης και εφαρμογής του. Ένα πρόγραμμα σπουδών: Ανοικτό και ευέλικτο, Στοχοκεντρικό, Ενιαίο και Συνεκτικό, Συνοπτικό, Διαθεματικό και Παιδαγωγικά διαφοροποιούμενο». Αρχές, ίδιες με τις προηγούμενες, που καθόλου δεν άλλαξαν την πραγματικότητα του σχολείου.

Με τις νέες εξαγγελίες είναι εμφανής η προσπάθεια του Υπουργείου οι αρχές οργάνωσης του Προγράμματος Σπουδών να είναι αποδεκτές από την εκπαιδευτική κοινότητα και την κοινωνία ευρύτερα κάνοντας λόγο για μείωση της ύλης, για συνέχεια και σύνδεση της γνώσης από τάξη σε τάξη και από βαθμίδα σε βαθμίδα, για δυνατότητες παρέμβασης στο περιεχόμενο και τη μέθοδο διδασκαλίας, προτάσεις που επί σειρά ετών διατυπώνονται από όλους σχεδόν τους φορείς και την κοινωνία. Προτάσεις που υιοθετήθηκαν και στα τελευταία προγράμματα για παράδειγμα μείωσαν την ύλη στα σχολικά εγχειρίδια (τα βιβλία της Ιστορίας από 300 σελίδες έγιναν 110), αλλά υπάρχει τέτοια πυκνότητα νοημάτων και συμπύκνωση ύλης που είναι αδύνατο να αφομοιωθεί, πολύ δε περισσότερο να επεξεργαστεί δημιουργικά. Μεγάλες ανατροπές μπορούν να προκύψουν, πάντα στην αρνητική κατεύθυνση που αναλύσαμε παραπάνω, από τη συνολική αντικατάσταση των Αναλυτικών Προγραμμάτων που καθορίζουν με σαφήνεια τα επιστημονικά αντικείμενα και τη διάρθρωση της ύλης με Προγράμματα Στόχων όπου μετράει το αποτέλεσμα το οποίο μπορεί να αξιολογηθεί, από τη διαθεματικότητα με την ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων

σε επιλεγμένους τομείς και επιστημονικά πεδία και από τους διαφορετικούς ρυθμούς μάθησης των διαφοροποιημένων κοινωνικών-πολιτισμικών ομάδων που μπορεί να οδηγήσει στην κατηγοριοποίηση των σχολείων.

Αξιοποιώντας την αναγνώριση της σημασίας που έχουν οι εξελίξεις που περιγράφηκαν νωρίτερα στο σύγχρονο κοινωνικό, τεχνολογικό και εκπαιδευτικό περιβάλλον, πρέπει να επισημάνουμε την ανάγκη να μελετηθούν συστηματικά και να αποτιμηθούν οι συνέπειές τους με ακρίβεια και διορατικότητα.

Οι εκπαιδευτικοί, παρά τα ελάχιστα περιθώρια που μας επιτρέπει το θεσμικό πλαίσιο, δίνουμε καθημερινά τη μάχη μέσα στην τάξη για μια εκπαίδευση ελκυστική, δημιουργική. Για ενεργητική μάθηση, η οποία λαμβάνει επιπλέον υπόψη της τις ιδιαιτερότητες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Γενικότερα, ρόλος του σχολείου είναι να μεγιστοποιεί τις δυνατότητες κάθε παιδιού και όχι να εργάζεται για τη βελτίωση των λίγων προνομιούχων, ελαχιστοποιώντας ουσιαστικά τις ευκαιρίες για μόρφωση των υπολοίπων.